

Документа

УДК 94(497.11)"1688"(093.3) ;
355.48(436:560)"1683/1699"(093.3)

Владимир Абрамовић

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ, БЕОГРАД

E-mail: vabramovic@gmail.com

ЈЕДАН ВОЈНИЧКИ ДНЕВНИК ИЗ ВРЕМЕНА АУСТРИЈСКЕ ОПСАДЕ БЕОГРАДА (1688)

АПСТРАКТ: У раду је представљен дневник анонимног франконског војника, који је настао 1688, за време похода аустријске војске на Београд током Великог бечког рата (1683–1699). Рукопис садржи мноштво вредних обавештења о Угарској, Подунављу и околини Београда. Осим тога, он пружа и увид у односе и атмосферу који су владали у аустријској војсци крајем XVII века. Дневник до сада није био критички објављен, нити је његов садржај познат у домаћој историографији.

Кључне речи: војнички дневник, Велики бечки рат (1683–1699), Београд, Франконија, XVII век, опсада Београда 1688, Петроварадин.

Велики бечки рат (1683–1699) је својим трајањем, интензитетом, бројем ангажованих држава и људских ресурса представљао један од најважнијих и највећих сукоба у Европи XVII века. Он је изазвао тектонске поремећаје на европском Југоистоку на политичком, војном, религиозном и дипломатском плану. Осим одушевљења које су широм континента изазвале победе царског оружја код Беча (1683), Будима (1686), Харшања (1687), Београда (1688), Сланкамена (1691) и Сенте (1697), у Европи се полако почело јављати и интересовање за територије које су освојене од Османског царства. Штампане су бројне књиге, прокламације и брошуре на различитим језицима, пропраћене илустрацијама и гравирама, које су имале за

циљ да читаоцима приближе и опишу просторе Паноније и јужне Угарске. Број ових издања је заиста импозантан.¹

У овом тексту ћемо се бавити дневником који је оставио анонимни војник из Франконије током учешћа у Великом бечком рату и походу на Београд из 1688. Његов рукопис се чува у Баварској државној библиотеци у Минхену.² За дневник се може рећи да се руководи сличним мотивима као и поменута дела. Аутор је надахнут жељом да остави запис о себи и областима које је посетио и у којима је војевао током похода на Београд. Једна од намера му је била и да остави спис за нове нараштаје, како би могли да упознају земље и области у којима је он боравио, у случају да се одлуче на путовање. Стога се за дневник може рећи и да представља неку врсту путописа. Важно је напоменути и да аутор на самом почетку наглашава да описује искључиво оно чему је лично присуствовао. Овакав приступ не допушта подробније извештавање о кретањима јединица које се нису налазиле у његовом непосредном видокругу, али је зато покрет нараторевог пука веома детаљно приказан. На основу тих података може се стећи увид у рутину, односе и атмосферу који су владали у аустријској војсци крајем XVII века.

Шта се на основу рукописа може закључити о личности и идентитету аутора? На жалост, не пуно тога. Већина закључака до којих смо дошли су изведени дедукцијом. Аутор је очевидно био човек од пера, о чему јасно говори само постојање рукописа, као и интересантне илустрације којима је пропратио текст. На такав закључак додатно упућује и чињеница да за себе каже да је провео две године у служби Хајнриха Фридриха (1625–1699), грофа од Хоенлое-Лангенбурга (области у Франконији), као члан грофове канцеларије. То нас даље води на питање његовог друштвеног положаја, за који такође немамо директних података. Могуће је да је аутор био припадник нижег племства, или чак потомак осиромашене племићке породице. Такође се не може у потпуности дефинисати његов положај, односно чин у војсци. Пошто ни на једном месту не говори да је имао потчињене војнике

¹ Као примере можемо навести дела Ercole Scala, *L' Vngheria Compendiata*, Modena, 1685. и *Das Ehemals gedrückte vom Türken berückte nun trefflich erquickte Königreich Hungarn samt dessen Ströme-Fürsten der Weltberühmten Donau ausführlich vorgestellt in Curieusem Abhandlung aller Städte, Schlösser, Vestungen und anderer Oerter...*, Frankfurt und Leipzig, 1688. Ова дела имају за циљ да својим читаоцима пруже географско-историјски приказ области Паноније и Балкана освојених од Османског царства.

² Пуну наслов гласи: *Tagebuch eines Soldaten des fränkischen Truppenkontingents aus dem Feldzug gegen die Türken bis zur Einnahme von Belgrad durch Kurfürst Max Emanuel*, S. I. 1688. (у даљем тексту *Tagebuch*) Рукопис је заведен под сигнатуром BSB Cgm 7047. Доступан је и преко интернета на адреси: <http://daten.digitalen-sammlungen.de/~db/bsb00003361/images/>

или да је на било који начин издавао наређења, готово поуздано можемо закључити да није имао официрски чин. Са друге стране, не изгледа да је био обичан војник, јер је уживао одређену слободу, коју прости војници вероватно нису имали. Ове околности упућују на претпоставку да је био подофицир. На срећу, његову конфесионалну припадност можемо тачно одредити – пошто се служио јулијанским календаром приликом датирања догађаја, засигурно је био протестант.

За манускрипт је карактеристично да представља јединствену целину, без јасно одвојених поглавља или посебних делова. Обим рукописа износи 56 листова. Од тога је нешто више од половине посвећено путу који је аутор са својом јединицом прешао од Франконије до Петроварадина. Преостали део бави се ратним операцијама у околини Београда и самим нападом на град и његовим освајањем. Последња 3 листа рукописа садрже опис околине Београда, при чему је пажња пре свега посвећена природним богатствима, усевима и вегетацији.

Податке који би били од посебног значаја за војне историчаре, попут састава јединица, наоружања и опреме, аутор не помиње, или помиње само узгредно, тврдећи нпр. да су два батаљона једног пука одређена за неки задатак. Ипак, чак и из тако оскудних обавештења, може се понешто закључити. Између осталог, из његовог списка јасно се види (а на то ћемо се касније у тексту посебно осврнути) да је део савезничких контингената зимовао у Угарској, док се други део враћао на север у своје матичне области у Светом римском царству.

Рукопис карактерише барокни стил изражавања, као и употреба бројних архаизама и локализама у писању и избору речи.³ Аутор настоји да своје доживљаје и запажања пренесе са што више детаља, дигресија и појашњења, што је сасвим у духу његовог времена, али отежава савременом истраживачу праћење његовог излагања.

Пре него што се посветимо самом тексту, морамо рећи неколико речи о стању на фронту између Хабсбуршке монархије и Османског царства почетком 1688. године, као и о ратним циљевима Аустрије. Дворски ратни савет у Бечу је као циљ похода за ту годину одредио Београд, који је тада имао статус једне од најважнијих тврђава у Османском царству. Као прво место концентрисања аустријских снага за овај поход одређен је Осијек. Војска би, након почетног окупљања, прешла у Петроварадин, где је требало да сачека долазак

³ Најочљивији и најчешћи пример представља употреба речи „under“ уместо „unter“. Други пример који се често среће је испуштање слова „а“ у предлогу „auf“, тако да аутор често пише „uf“ или „uff“. Интересантан је и начин писања речи француског порекла при чему се мења редослед слова у речи, или се она пишу у исквареном облику. На пример, уместо „Copie“ (копија, дупликат) стоји „Coreu“; док реч „Rivière“ (ривијера, обала) пише као „Refier“.

преосталих аустријских јединица и контингената из савезничких држава Светог римског царства. Након доласка комплетне војске у ту тврђаву, требало је извести напад на Београд.⁴ Што се тиче франконских контингената, из рукописа видимо да се њихово прво зборно место налазило у граду Ротенбургу на Тауберу. Након окупљања у том граду, имали су задатак да се упуте ка Штраубингу, где је требало да се укрцају на бродове и да Дунавом отплове до Петроварадина.

Након уводних страна где је објашњавао своје мотиве за писање дневника, аутор даје неколико оскудних података о себи и говори о својим мотивима за одлазак у рат. Након службе у канцеларији грофа од Хоенлое-Лангенбурга, Хајнриха Фридриха, одлучио је да ступи у војску током шесте године рата са Османским царством (1688). То је учинио руковођен надом да ће искусити и доживети нешто ново. У војску га је увео капетан Франц Пфауден.⁵ Након ступања у војску, аутор је, модерним речником речено, „поднео оставку“ на своју службу код грофа од Хоенлое-Лангенбурга 13. априла 1688. Пошто је у том тренутку гроф Хајнрих Фридрих био одсутан, оставку је уручио грофовом сину Алберту Волфгангу (1659–1715).⁶

Његова јединица је на поход пошла 16. априла, након ускршње службе. Четири дана касније су стигли до Ротенбурга на Тауберу, скупљајући успут регруте из Франконије. У том граду задржали су се три дана. Аутор дневника тада преноси први догађај који је унео мало живости у путовање. Истовремено, он нам може послужити као илустрација атмосфере и обичаја који су владали у војсци. Наиме, током боравка у Ротенбургу, извесни племићи (претпостављамо да се ради о племићима, пошто их аутор конзистентно назива кавалерима – *Cavaliers*. Није изгледно да су били само коњаници, јер би тада аутор за њих употребио израз *Reiter*) проводили су време пијући у локалној гостионици. Када су се понапијали, дошло је до свађе између двојице њих, па и до изазова на двобој. Наратор не именује изгреднике, већ само говори о месту из кога долазе. Изазивач је био из Крајлсхајма (Crailsheim), а изазвани из Росдорфа (Rosdorf). У расправу се умешало треће

⁴ Рајко Веселиновић, „Ратови Турске и Аустрије 1683-1717 године“, *Историја Београда*, 1, *стари, средњи и нови век*, (ур. Васа Чубриловић), Београд, 1974, стр. 465-468 (у даљем тексту Веселиновић, *Ратови*); Philipp Röder, *Des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken*, II, Carlsruhe 1842, str. 52-53 (у даљем тексту Röder, *Des Markgrafen Ludwig*); „Kriegs-chronik Österreich-Ungarns. Militärischer Führer auf den Kriegsschauplätzen der Monarchie. III theil. Der südöstliche Kriegsschauplatz in den Ländern der ungarischen Krone, in Dalmatien und Bosnien“, *Mittheilungen des K. K. Kriegs-Archivs*, NF III/1889, Wien, 1889, str. 109-110 (у даљем тексту *Kriegs-chronik*).

⁵ Tagebuch, str. 2r-2v.

⁶ Исто, стр. 3r-3v.

лице, из Дернберга (Dörnberg), које је покушало да изазивачу отме пиштољ и тако спречи теже последице. Међутим, дошло је гушања око оружја и пиштољ је опалио, тешко ранивши човека из Дернберга у руку. Настала је галама и вика, па је дошао потпуковник (Obrist-lieutenant) из Крајлсхајма и изазивача неприлика ухапсио и дао да се спроведе у затвор. Међутим, ухапшени се ни тад није хтео смирити, већ је свој бес и свирепост искалио на човеку који га је спроводио у затвор, искористивши прилику да га гурне низ степениште у стражарници. Стога је преступник додатно кажњен, а обе казне су биле новчане природе (друга је била организовање банкета).⁷

Увече 23. априла запутили су се ка Регенсбургу, у који су стигли два дана касније; тамо им се придружио нови контингент регрута. У спису нема помена како је конкретно изгледала обука новоприслих регрута, али јасно је из контекста да су они дрлиовани током трајања пута.

Тридесетог априла су кренули ка Штраубингу, где су до 2. маја логоровали са свим франконским регрутима. Ту су настале потешкоће са локалним прелатом, који није желео да их пусти у град без изричитог царевог наређења, тврдећи да се са друге стране Дунава налази тврђава без посаде, и да се тамо могу сместити. Међутим, начелник интендантске службе (Obristwachtmeister) фон Шенбек и пуковник (Obrist) Хедерсдорф су се томе успротивили, тврдећи да се људство по мраку не може премештати. Расправа се наставила, али је после неког времена прелат ипак попустио и сложио се да војска буде уконачена у Штраубингу. За такву одлуку је од значаја било то што је пуковник био, како се аутор изразио, „добар католик“.⁸

Осмог маја су наставили са путовањем. Било је предвиђено да се укрцају на бродове, међутим пошто се код Штраубинга налазио велики и опасан вир, за који аутор каже да је био пречника од 40 до 50 стопа, укрцавање је било извршено низводно. Пре тога су кроз вир прошли бродови само са својом посадом, како би се смањио ризик. Затим су отпловили ка Кремсу.⁹

Пловидба је протицала мирно, али када су се приближили Кремсу, непажњом посаде је дошло до несреће. Наиме, једна баржа је ударила у стуб моста преко Дунава и у воду је пало и утопило се 24 војника. Аутор каже да је до несреће дошло јер се посада напила и заспала. Међутим, нема речи о могућим дисциплинским последицама по лађаре.¹⁰

⁷ Исто, стр. 4v-5r.

⁸ Исто, стр. 6r-8r.

⁹ Исто, стр. 8r-8v.

¹⁰ Исто, стр. 9r-9v.

У Бечу су провели време од 10. до 14. маја. Писац каже да цар није извршио смотру пристигле војске, јер је због црквеног празника изашао из града на челу процесије. Такође каже да у граду није много тога видео, тако да је опис боравка у Бечу изузетно кратак.¹¹ Наредног дана (15. мај) су отпловили у Пожун (Слика 1). Деветнаестог су прошли Ђер (Раб), а затим су приспели у Коморан. Аутор га описује као снажно утврђен град, али каже да је на пуно места био веома оштећен, као последица ратних дејстава. Коморан је представљен као дом многих народа: у њему је живело пуно Мађара, Хусара [sic!], Словака и Срба (Ratzen). За становнике овог места каже да живе под земљом (у земуницама), попут јазаваца у рупама и јазбинама.¹²

Слика 1

Двадесетог маја су кренули према Естергому (Грану) – (Слика 2). Наредног дана је аутор одлучио да покуша да плива у Дунаву; скочио је у реку и пливао неких пола сата поред транспортног брода. Овај чин је подстакао и друге војнике да се окушају у пливању, али пошто нису би-

¹¹ Исто, стр. 10v-11r.

¹² Das Stättlein aber ist an vielen Orthen sehr ruinirt. Hier hatten viele Ungaren, Husaren, Slavacken und Ratzen ihre Bewohnungen under der Erden wie die Dachsen in den Löcheren und Lauren. Tagebuch, str. 12r-12v.

ли тако добри пливачи, довели су се у опасност. Стога је даље пливање у Дунаву било строго забрањено, чему се и аутор са жаљењем морао по-виновати. У тексту нема речи да је он на неки начин кажњен због свог поступка. Да ли се на основу тога може закључити да је био поштеђен због свог чина или положаја? Не би требало искључити ту могућност.¹³

Слика 2

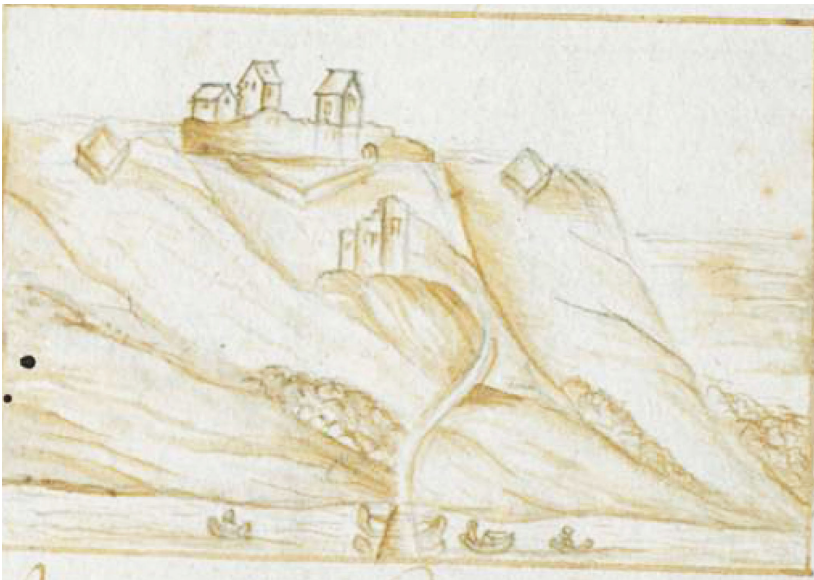
У Будим су стигли 22. маја. Ту су остали до 4. јуна, чекајући војнике из свог пука који су до тада били у зимовницима у Сатмару.¹⁴ На основу ове информације, може се закључити да је део војске остајао на зимовању у Угарској, вероватно као мера предострожности од турске офанзиве или ради лакшег концентрисања снага за планиране аустријске операције. Овај предах је аутор искористио да посети купатило (бању) са природно топлем изворском водом. Такође помиње да у Будиму живи пуно Срба, као и других народа.¹⁵

¹³ Исто, стр. 14v-15v.

¹⁴ Исто, стр. 16г.

¹⁵ Исто, стр. 16v-17г.

Након што им се придружио остатак пука, кренули су даље на југ. Пролазили су поред места која је данас тешко убицирати, попут Езохина (Ezohin – ErCSI?) или Хадома (Hadam – Adony?), Бенделауа (Bendelau), Онерта (Onert) и Ладосека (Ladoseck). Карактеристично за сва ова места и пределе јужно од Будима јесте да су тешко пострадала у рату, што аутор на више места истиче.¹⁶

Слика 3

Десетог дана јуна пролазе Толну, а 14. се искрцавају у Осијеку. Пошто су примили вести да се у Илоку (Yllock) налази око 1000 Турака,¹⁷ кренули су на марш преко Баје, Санта (Santho – данас можда Herzegszanto?), Салота (Sallot – Колут?), Мораста (Morasto – Бездан?), Монастера (Monaster – Бачки Моноштор?) до Ердута (Erdewdy).¹⁸ У питању је био маневар који ће их прво одвести на север пре него што се спусте на југ. Код Ердута (Слика 3) су пет сати ишли кроз мочвару; ту су се одиграле сцене које аутор са задовољством описује. Наиме, на

¹⁶ Исто, стр. 17v-18r.

¹⁷ Илок је заједно са Петроварадином и великим делом Срема и Славоније освојио генерал Диневалд крајем 1687. Carl Martens, *Allgemeine Geschichte der Türken-Kriege in Europa, von 1356 bis 1812*, II, Stuttgart, 1829, str. 38 (у даљем тексту Martens, *Allgemeine Geschichte*). Почетком наредне године један турски одред је успео да привремено заузме Илок, па је град морао да буде поново освојен. То је учинио гроф Капрара, који је тврђаву опсео 6. јула, а заузео је 12. јула 1688. (26. јун и 2. јул по јулијанском календару). Röder, *Des Markgrafen Ludwig*, str. 55; *Kriegs-chronik*, str. 111.

¹⁸ Tagebuch, str. 18r-19v.

челу колоне је ишао пртљаг, за којим су следиле девојке и жене које су пратиле војску. Пошто нису желеле да поквасе своје хаљине, ишле су задигнутих сукњи; понекад би се десило да нека цела пропадне у воду, што је изазивало салве смеха код војника.¹⁹

Након тога су се улогорили и морали су да чекају два дана (до 24. јуна) како би се изградио мост преко кога би пешадија прешла најдубљи део мочваре. Двадесет петог јуна су се укрцали на бродове и запловили даље.²⁰ Након што су прошли Ердут, за који аутор каже да је био темељно порушен, стижу до Вуковара (Falkowar – Слика 4) 27. јуна. Наратор за тај град каже да је добро утврђен, а његова околина плодна и насељена бројним народима. Помиње и да је искористио прилику да начини копију плана тврђаве, али нажалост, рукопис садржи само цртеж који приказује град.²¹

Слика 4

Ауторов контингент се у опсаду Илока укључио 28. јуна.²² Током опсаде их је ухватила велика олуја (1. јул); аутор каже да је снажан ветар пообарао бројне шаторе. Ујутру су војници сушили своју опрему;

¹⁹ Исто, стр. 19v-20r.

²⁰ Исто, стр. 20r-21r.

²¹ Исто, стр. 21v-22r.

²² Исто, стр. 23r-25r.

изгледа да је била пракса да се барут и пушке суше изнад ватре, вероватно из жеље да се што пре доведу у употребљиво стање. Као што се и може очекивати, долазило је до несрећа и случајних опаљења. Један војник је тако устрелио свог друга из шатора, док је друго зрно пролетело кроз ауторов шатор, али га на срећу није повредило.²³

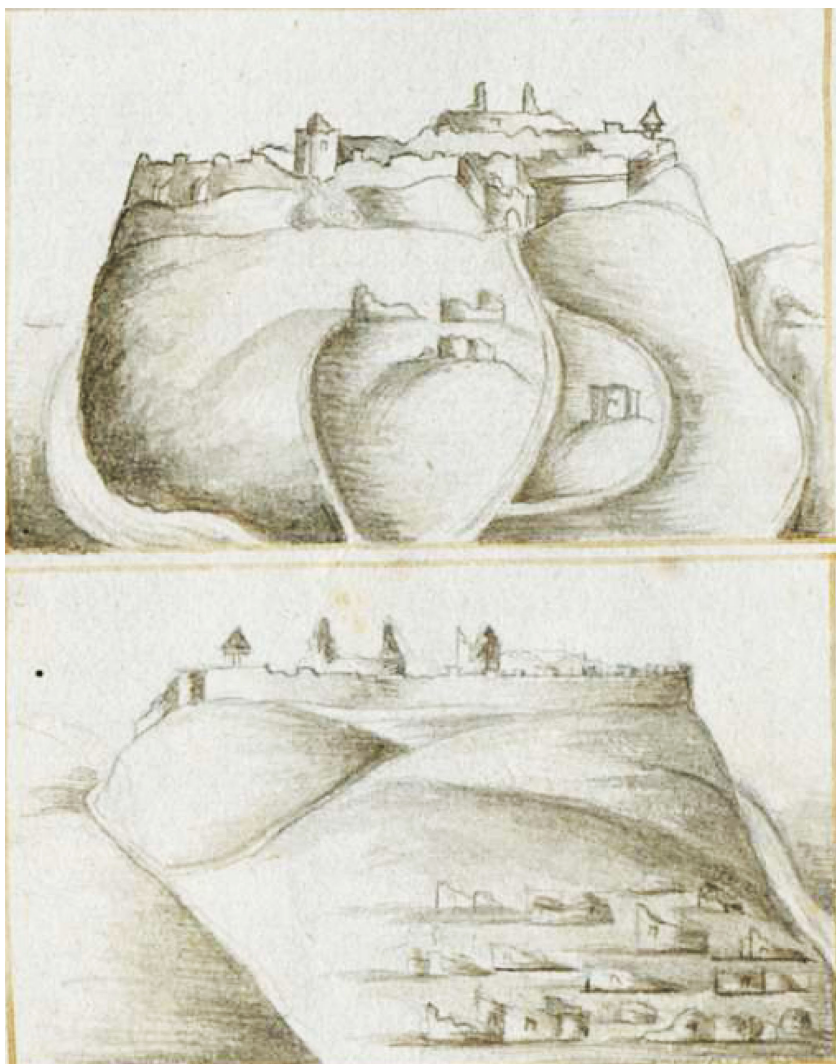
Након заузимања Илока 2. јула, франконски контингент креће даље на пут (Слика 5); аутор се жали на несносну врућину и јако сунце. Помиње и да је на зидовима једног места видео пуно турских глава натакнутих на коље. Нажалост, није навео име тог насеља. Пут их је затим довео до места по називу Бано (Баноштор?), где су се улогорили 7. јула.²⁴

Слика 5

²³ Исто, стр. 25v-26r.

²⁴ Исто, стр. 26v-27v.

Слика 6

У Петроварадин (Слика 6) су стигли наредног дана, а задржали су се до 18. јула. Према ауторовом казивању, ту тврђаву су Турци срамно напустили када су чули да је царска војска заузела Илок.²⁵ За петроварадинску тврђаву каже да је била веома оштећена и да је наређено да се изврше поправке.²⁶ На овом месту среће се и једна од најинтригант-

²⁵ Аутор мисли на освајања генерала Диневалда из 1687. Martens, *Allgemeine Geschichte*, str. 38.

²⁶ Tagebuch, str. 28v-29r.

нијих белешки у целом рукопису. Наратор говори о томе да су људи који су радили на тврђави умирали од лошег ваздуха, а поготово од, како аутор каже „према аутентичним извештајима“, од базилиска (Bahsilischk) који је живео у дубоком лагуму. Базилиска је наводно призвао локални волшебник (Zauberer), служећи се „ђаволским бајалицама“ (teuffelischen Wersen) када су Турци напустили Петроварадин. Због свега тога ниједан човек није могао да живи тамо, а да није боловао од парализе удова и других лоших последица. Све ово аутор саопштава просто као чињеницу, без икаквог свог коментара.²⁷

Казивање се наставља мање фантастичним темама – 9. јула је дошла баварска пешадија, а 10. контигент из Швабије, па су припреме за опсаду Београда могле да започну. Пре него што би се предузео покрет према Београду било је нужно обавити два задатка. На првом месту је било извиђање према Сави и Београду, које је извршио гроф фон Кирхоф са Хрватима, а које је претходно снабдео са 100 реквирираних коња. Друга војна операција је била освајање Титела, које је предузео генерал Валис. Та тврђава је заузимала важну стратегијску тачку на ушћу Тисе у Дунав и представљала је важну локацију за освајаче. Турски гарнизон је споразумно напутио тврђаву 18. јула.²⁸ Интересантно је да аутор нигде не наводи бројно стање франконског контингента у царској војсци. Међутим, знамо да је он бројао 1700 војника.²⁹

Царска војска се затим покренула и, прошавши поред Сланкамена 21. јула, дошла је до Београда четири дана касније, заузевши леву обалу Саве. Даље у тексту аутор описује ратне операције које су водиле до заузимања Београда. Двадесет седмог јула је донета одлука да се река форсира преко понтонског моста. Аутор не говори где је форсирање планирано, али знамо да је извршено код Остружнице.³⁰ Пребачено је по месецини између 30 и 50 пешака како би осигурали мостобран. Пешадинци су се добро ушанчили на другој обали; иако им нису могли доставити топове, успели су да се одрже против силовитих турских напада.³¹

²⁷ Schon von vielen authentische Bericht beschehen, daß sich über dieses nach in einem tiefen Gewölb ein Bahsilischk aufhalte welcher die Leuth meistens töde andere setzen auch darzu daß die Zauberer diesen Orth als er von Feindt verlassen worden, mit ihrem teuffelischen Wersen eingeweyhet, daß also kein Mensch ohne lachnung der Glieder und anderen böse Affecten darinen leben konnte. Tagebuch, str. 29v-30r.

²⁸ Исто, стр. 30r-32v.

²⁹ Röder, *Des Markgrafen Ludwig*, str. 57.

³⁰ Веселиновић, *Ратови*, стр. 471–472. Међутим, *Kriegs-chronik*, str. 111 наводи да је прелаз реке извршен код Аде Циганлије (Zigeuner-Insel). Тачно је да је понтонски мост постављен код Аде Циганлије, али до тога је дошло *након* што је царска војска прешла Саву код Остружнице. Понтонски мост је онда пребачен низводно. Упореди Веселиновић, *Ратови*, стр. 472.

³¹ Tagebuch, str. 33r-38v.

Када су Турци увидели да не могу да униште мостобран, повукли су се у град. То је царској војсци омогућило да у пуној снази пређе реку. Два франконска батаљона, у којима се налазио и аутор списка, остала су да чувају прелаз све док није прешла комора. Аутор нас извештава да је тада део непријатељске војске побегао Дунавом у правцу Једрена, али је у граду остао снажан одред пешадије и јањичара. Према наратору, царским војницима се чинило да ће град сада бити лак плен.³²

Аутор користи прилику да истакне да је од Турака опљачкано пуно стоке, и да се она веома јефтино могла купити.³³ Нешто касније он преноси и једну занимљиву ситуацију. Наиме, једна група београдских Јевреја са женама и децом је нудила велику своту новца да се откупи из ропства,³⁴ што су вести које је капетан ауторове јединице са незадовољством примио, јер су они тада чували понтонски мост, па нису могли да учествују у пљачкању, нити да узму део откупа.³⁵

Када је околина Београда очишћена од непријатељских снага, царски војници су почели да се приближавају граду и довлаче артиљерију. Та операција није протекла без губитака, пошто су се опсађени бранили. Према ауторовом казивању, око 100 војника је погинуло и рањено од турских бомби и граната. Међутим, губитке је имао и непријатељ.³⁶

У борбама је лично учествовао и главнокомандујући, баварски изборни кнез Максимилијан Емануел. Он је, како аутор преноси, из авантуризма пришао непријатељским редовима и бацио једну гранату на њих, при чему се изложио опасности. Наратор даље каже да су га због тог потеза његови пријатељи са правом критиковали.³⁷

Након што је из Будима стигао велики топ (осам дана од преласка Саве – 4 августа) отпочела је канонада. Одваљени су делови зидина и начињене бреше, које је непријатељ покушао да поправи палисадима. Двадесет трећег августа је Карло Лотариншки извршио смотру војске и опсадних радова. Велики јуриш је требало да отпочне 25. августа, али је одложен за један дан, пошто су Турци извршили испад изазвавши том приликом експлозију у аустријском складишту барута.³⁸

³² Исто, стр. 39г-39в.

³³ Исто, стр. 40г.

³⁴ Јевреји су приликом заузимања Београда били одвођени у робље, Веселиновић, Ратови, стр. 473.

³⁵ Tagebuch, str. 40v-41r.

³⁶ Исто, стр. 41v-42г.

³⁷ Исто, стр. 42г-42в.

³⁸ Исто, стр. 42v-47г.

Аутор истиче да, на своју жалост, није учествовао у овим борбама, јер се разболео од грознице.³⁹ Затим следи опис јуриша царске војске којим је заузет Београд. Наратор говори да је неколико хиљада житеља Београда одузело себи живот скачући са зидина, док су се други из страха бацали у Дунав. Подграђе (Wasserstadt) је запаљено приликом освајања, а дошло је и до масакра који је трајао око четврт часа, све док га главнокомандујући није обуставио. Као што је већ поменуто, аутор овом догађају није лично присуствовао, али говори да је након завршетка битке видео у граду више хиљада мртвих непријатеља свих узраста.⁴⁰

Након победе, главнокомандујући Максимилијан Емануел је отишао за Беч, док је у аустријски логор дошло турско посланство, које је такође путовало у хабсбуршку престоницу, са намером да преговара о миру. Овај догађај је аутор завео под 28. августом. Познато је да је једно турско посланство са истом намером боравило у аустријском логору, али оно је дошло пре отпочињања јуриша на Београд (4. септембар по грегоријанском, односно 24. август по јулијанском календару).⁴¹ Да ли је у питању било неко друго посланство? Не чини се вероватним да би Османлије отпремиле два посланства са истим циљем у тако кратком временском раздобљу. С обзиром да је аутор у том тренутку патио од грознице, могуће је да је помешао редослед догађаја.⁴²

За београдски гарнизон је било одређено 8000 војника. Остатак војске, заједно са аутором списа, запутио се ка Будиму, када су примили вести да су се Турци повукли и не планирају контранапад.⁴³ Последње стране овог дневника посвећене су опису околине Београда, за коју каже да је веома плодна. Приповедач као куриозитет наводи да је у том крају веома тешко пронаћи вино, упркос томе што има пуно винограда. За разлог се распитао код једног Немца, који је провео шест година у турском заробљеништву. Он му је рекао да Турци из тог краја у јесен беру грожђе, суше га, а онда се њиме освежавају непосредно пре оброка. И заиста, аутор каже да је након освајања у тврђави пронађено пуно буради са сувим грожђем.⁴⁴

Писац говори да у околини Београда расту разно воће и житарице (трешња, кукуруз, пиринач – Kirsche, Korn, Reis); он напомиње да су ове културе самоникле и да расту без сађења. Могуће је да су се сељаци из околине Београда разбежали пред војском, па је зато крајолик

³⁹ Исто, стр. 45г.

⁴⁰ Исто, стр. 47г-50в.

⁴¹ Веселиновић, *Ратови*, стр. 476-477.

⁴² Tagebuch, str. 51r-52r.

⁴³ Исто, стр. 52v-54г.

⁴⁴ Исто, стр. 54v-55г.

оставио такав утисак на приповедача. Аутор помиње и да расте пуно ретког воћа, попут диња (Melonen), смокви (Fiegen) и дивљих (или горких) поморанџи (Pomeranzen). Он напомиње да у тој земљи нема воћњака, већ свака кућа у својој башти гаји воће. Осим поменутог воћа и житарица, дневник нам преноси и да у околини Београда расте и мноштво липа, које дају леп хлад лети, а сем тога и лепо миришу.⁴⁵

Срби се у рукопису спомињу само на два места, приликом описа Коморана и Будима. Нема речи о њиховом доприносу ратним напорима Аустрије, нити о њиховом држању према царској војсци. Стога у рукопису нема изношења неких етничких или верских стереотипа који би се тицали српског елемента у Угарској и Подунављу. Са друге стране, спис доноси драгоцену обавештења о Београду и његовој околини. На основу њих се може стећи увид у неке од животних и прехрамбених навика локалног становништва, као и усева и воћа који су се гајили. Осим тога, рукопис сведочи и о разноврсности биљног света карактеристичног за Подунавље и околину Београда.

Спис не описује детаљно прилике са чисто војног становишта, али није без значаја ни у овом погледу. Пре свега, јасно се може реконструисати темпо путовања, као и схватање дисциплине и примене дисциплинских мера. Посредно се може закључити да војску прати велики број небораца, што више наликује на војске из епохе ренесансе него на уређенији вид вођења рата карактеристичан за XVIII век. То одражава чињеницу да су се аустријске оружане снаге тада налазиле у процесу реформе.⁴⁶ Сама организација транспорта јединица на бојиште представља интересантан спој промишљености и немара. Као одлична илустрација могу нам послужити два догађаја везана за пловидбу Дунавом. Наиме, да би се избегао непотребни ризик по војнике, наређено је да бродови плове празни кроз вир поред Штраубинга. Међутим, нешто касније једна баржа немаром посаде удара у стуб моста код Кремса при чему се утопило 24 војника!

Рукопис је од користи војним историчарима, због још два закључка који се из њега могу извући. Први је тај да се регрути обучавају „у ходу“, приликом одласка на бојиште. Такође, он показује да је постојала, модерним речником речено, „стратегијска дубина“ одбране у Угарској, чији је вероватни задатак био да омогући брже реаговање у случају турске офанзиве. Са друге стране, размештање пукова на широком простору током зимовања у Угарској показује отежаност њиховог снабдевања током зимских месеци.

⁴⁵ Исто, стр. 55r-56v.

⁴⁶ Jeremy Black, *European warfare 1660-1815*, Taylor & Francis e-Library, 2003, str. 87-92, 103-106.

Vladimir Abramović

FACULTY OF PHILOSOPHY, BELGRADE

A SOLDIER'S DIARY FROM THE TIME OF THE GREAT TURKISH WAR 1683–1699

(Summary)

The Austrian victories in the Great Turkish War (1683–1699) sparked interest throughout Europe for the regions conquered from the Ottoman Empire. This was manifested in numerous books, brochures and proclamations, that sought to introduce readers to the history and geography of the Danube area, Pannonia and Balkans. This article aims to examine the anonymous soldier's diary from the campaign of 1688, which ended with capturing of Belgrade, one of the most important fortresses of the Ottoman Empire. This manuscript has until now been unpublished and unknown in Serbian historiography. The diary is partly motivated by the author's desire to convey image of the areas in which he fought and to preserve its description for the „new generations“. Therefore, this manuscript isn't only a classical diary; it has features of travelogue or itinerary. The author's personality remains unknown to us. We can only deduce that he was inhabitant of Franconia, and that he spent two years in the service of count Heinrich Friedrich of Hohenlohe-Langenburg, before he joined ranks of the army. The author devotes only sporadic attention to purely military matters, but nevertheless the information regarding discipline, marching tempo and customs prevalent in the late 17th century Austrian army can be gauged. However, the manuscript informs us more generously of the living and dietary habits of the local population; furthermore it is an eyewitness testimony of the diversity of vegetation and crops in the Danube and Belgrade area.